

temes-3)

ARMANDO ALBEROLA ROMÀ. Universitat d'Alacant

PARLANT DE L'ORATGE AL SEGLE XVIII: ELS EPISTOLARIS COM A FONT D'INFORMACIÓ CLIMÀTICA

Des de l'equador del segle XV i fins ben entrat el XIX, va tenir lloc el fenomen que els climatòlegs històrics denominen la Petita Edat del Gel, un període en què el món va experimentar freds tan severs com els de l'última glaciació. Durant els segles XVIII i XIX es va produir una certa recuperació tèrmica, encara que l'àmplia variabilitat climàtica de les centúries anteriors va mantenir-se i, de vegades, es va accentuar. Aquesta circumstància va provocar gran desconcert entre els contemporanis, però també als actuals estudiosos del clima, atès el caràcter extrem que les temperatures van assolir en les diferents estacions.

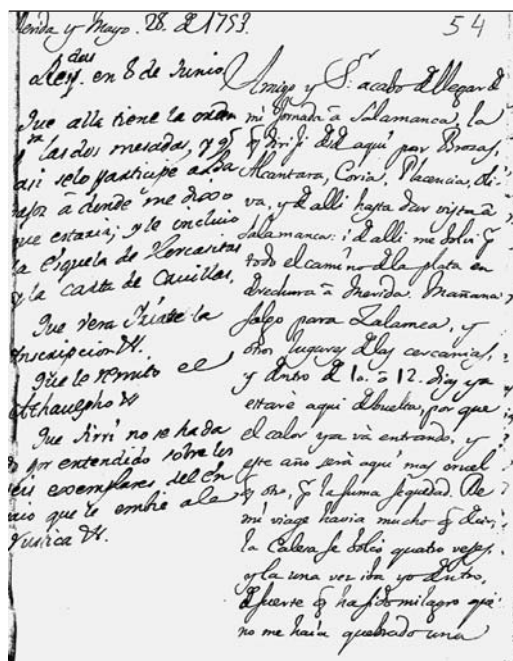
En aquest sentit, cal afegir una matisació important sobre la conca mediterrània espanyola: els anys compresos entre la dècada dels vuitanta i la fi de la centúria setcentista van ser pròdigs en serioses anomalies climàtiques que van afectar la circulació atmosfèrica general. Les gents de l'època les van percebre de diferents maneres. D'una banda, en forma de comportament tèrmic inusual de les estacions (hiverns molt llargs amb neu i gel abundants seguits d'estius relativament freds en la meitat nord peninsular); d'una altra, en la freqüència i la intensitat de les precipitacions amb el corresponent corol·lari de riades i inundacions, i, finalment, en la cridanera coincidència d'aquestes amb períodes de pertinax sequera. Aquestes circumstàncies de caràcter extremat es perllongarien fins a les albors del segle XIX i van caracteritzar una seqüència temporal denominada *oscil·lació o anomalia Maldà*, en homenatge al noble català Rafael Amat i de Cortada, baró de Maldà, que va registrar en el seu *Calaix de sastre* moltes observacions meteorològiques que han contribuït, juntament amb altres fonts documentals i instrumentals, a una millor caracterització del clima durant aquest període.¹

Cada vegada coneixem millor el comportament del temps i de la naturalesa en l'Espanya del segle de les llums gràcies a una documentació abundant i heterogènia, tant manuscrita com impresa, de procedència oficial o particular, d'alt valor qualitatiu i generada després d'haver-se produït un episodi climàtic o natural de rang extraordinari i conseqüències catastròfiques.² I pose especial èmfasis en el caràcter «extraordinari» dels esdeveniments per què, ni abans ni ara, els fets ordinaris, la quotidianitat, han estat ni són notícia. Però com que excedeix els límits establerts per a aquest treball, no

comentaré la diversitat i utilitat que ofereix tota aquesta documentació; en aquest article m'interessa destacar les grans possibilitats investigadores que contenen els epistolaris; font poc explotada fins ara amb objectius «climàtics» i que ens proporciona interessants i nombroses dades, encara que trobar-les exigeix un ardu treball. Les relacions epistolars van adquirir un paper singular durant el segle de les llums, ja que contribuïen, en gran manera, a la difusió dels valors de la Il·lustració. La historiografia recent ha demostrat que l'anàlisi de la correspondència mantinguda per diferents il·lustrats ens ajuda no solament a traçar amb detall la trajectòria vital i professional dels protagonistes, sinó que també facilita l'accés als arxans del seu entorn més personal i ens permet participar del seu cercle de relacions, ser testimonis privilegiats dels seus èxits i aspiracions, de les seues sensacions i reaccions...: comptat i debatut, ens permet arribar a la seua

esfera més íntima. En aquest context, els comentaris referits a la meteorologia —a l'*oratge*— que introdueixen en les misssives aporten un notori cabal d'informació, encara que en el moment de ser escrits només pretengueren servir de complement a temes de major transcendència. En una publicació

Carta de Velázquez de Velasco a Montiano donant-li informació sobre la sequera que es patia a l'any 1753. Font: Biblioteca Nacional

recent,³ he avançat alguns resultats procedents de l'anàlisi de la nodrida correspondència que creuaren Gregori Maians i qualificats il·lustrats espanyols entre els anys vint i vuitanta de la centúria, com també de la mantinguda en la primera meitat de la dècada dels cinquanta pel literat malagueny Luis José Velázquez de Velasco (futur marquès de Valdeflores) amb Agustín Montiano, director de l'Acadèmia de la Història. La informació obtinguda és abundant i de gran riquesa qualitativa, i estic segur que una anàlisi sistemàtica dels nombrosos epistolaris de què disposem oferirà excel·lents resultats.

Encara que, en general, les postil·les referides a l'estat del temps no deixen de ser molt esparses, tenen la virtut de transmetre immediatesa i frescor, i revelen una realitat que els protagonistes desitgen transmetre per la singularitat que ells perceben. No obstant això, en ocasions ocupen un espai significatiu i, fins i tot, fa l'efecte que certs interlocutors vulguen reservar alguns paràgrafs de les seues cartes per comentar les circumstàncies meteorològiques que patien. Perquè parlar o escriure sobre l'oratge no deixa de ser un element més de sociabilitat que no es pot perdre de vista (quantes converses s'inicien recurrent a aquest tòpic tan gastat que enfonsa les arrels en la nit dels temps?). A això, cal afegir que el segle XVIII la meteorologia va passar a ser un tema més dels que es tractaven en tertúlies i societats científiques i que, a poc a poc, va adquirir una major dimensió pública, quan els periòdics van començar a obrir seccions en què es publicaven els resultats de les observacions instrumentals efectuades i reflexions relatives al «tarannà» o «caràcter» del temps i als seus hipotètics efectes sobre la salut de les persones. Tampoc convé oblidar que el comportament del clima condicionava en gran manera qualsevol activitat humana.⁴ En aquest sentit, les inclemències meteorològiques, a part dels efectes terribles sobre l'agricultura, podien retardar o impedir el funcionament normal del correu i trencar el ritme d'una relació que exigia, precisament, una cadència estable. Per això, i encara que l'objectiu de la carta fóra ben diferent de proporcionar notícies de signe climàtic, la seua inclusió revela

un evident interès per transmetre promptament unes circumstàncies ambientals que, en aquells instants, incidien molt seriosament en la vida quotidiana.

Per aquest motiu, si analitzem el contingut dels epistolaris, desfilen davant dels ulls de l'investigador comentaris que reflecteixen la cruesa d'un hivern en la Cort, la calor implacable de l'estiu maridada amb una sequera pertinaç, l'angoixa derivada de la manca de collites, l'amenaça d'avalots o el greu trastorn que per a les infraestructures i tot el que en depenia suposava un llarg període de pluges torrencials. Pel que fa a aquests aspectes, aportaré alguns exemples que considere sobradament il·lustratius.⁵ Així, pel bibliotecari reial Manuel Martínez Pingarrón els hiverns de la dècada dels quaranta van ser, segons comentava a Gregori Maians, «rigurosísimos de yelos, nieves y aguas [...], un tiempo tan cruel que naturalmente será general en todas partes». El magistrat Blas Jover corroborava tal afirmació i afegia que

la primavera de 1746 el temps s'havia «puesto furioso de aguas y nieves con fríos inmensos y más sensibles que en el norte». Maians responia des d'Oliva que també estava «padeciendo un frío tan terrible que no le he tenido igual en estos parages». I si l'hivern de 1752 Pingarrón escrivia a il·lustrat olivenc molt gràficament que no podia «sostener la pluma de puro frío porque son extremados los yelos», sis anys més tard referia que en la Cort se sofria un «invierno de los más crueles, nieva que es un contento, yela y hace un frío fuerte», que molta gent havia mort i que les desgràcies s'havien rabejat en persones i cavalleries, «ja que todo Madrid está hecho una loncha de yelo, aunque tomaron la providencia de echar estiercol por las calles». Anys més tard, a mitjan gener de 1773 i abundant en la cruesa d'aquest hivern madrileny, el pare Enrique Flórez confesava al futur comte de Lumiares que havia estat tal «rigor del frío que no hemos pensado más que en vivir».

D'altra banda, Luis José Velázquez reconeixia a Agustín de Montiano que un país «que por su naturaleza es seco y cálido, lo es mucho más a causa de no haver llovido en el invierno». Quant a la gran sequera que va castigar Espanya a mitjan segle, deixava caure aquests reveladors comentaris

Gregori Maians (1699-1781), l'il·lustrat d'Oliva.
Font: Litografia, Ajuntament d'Oliva

temes-3) (pat

a finals de maig de 1755: «El año por acá será malísimo, porque no lluebe, no hai que comer, i yo estoi reducido a mascar perdiz y mas perdiz, porque no hai otra caza, el pan es endemoniado y los caminos quaxados de ladrones [...]; porque no hai un grano en los pueblos [...]. El año será aquí más cruel que en otro por la suma sequedad [...]; y no se halla ni que comer, ni facilidad para transitar, faltando la paja y la cebada para las bestias».

En última instància, el relat de l'odissea que va patir Gregori Maïans durant el viatge que va fer de València a Madrid a finals de setembre de 1766 destaca els desastrosos efectes provocats en les infraestructures per les violentes precipitacions tardorenques i com incidiren en el trànsit normal de persones, mercaderies i correus. En una carta remesa el 29 de setembre de 1766 al seu germà Juan Antonio des de Tarancón, Maïans assenyalava amb detall en què es va convertir un viatge que havia començat sis dies enrere, ja amb retard per culpa del mal temps. Tota una aventura, perquè no hi va haver jornada que no ploguera amb diferent intensitat i això dificultava en gran manera la marxa; encara que tingueren la «dicha de que en los malos passos no llovió, después de ellos sí». Aquestes circumstàncies van fer més difícil del que era habitual superar els ports de les Cabrilles i Contreras. Les Cabrilles «estaban mui mal paradas» i Contreras presentava «las subidas i bajadas perversísimas, lloviendo, con la capa a cuestras, sudando, con assomos de frío». Per aquest motiu, els viat-

gers arribaven a les posades de l'itinerari xops fins al moll dels ossos, com va passar a Motilla, on Maïans deixa constància que «porque las medias i zapatos i botines estaban hechos una chupa, me los quité i dormí en la cama, que estava limpia». El camí ofería tan mal estat que, pròxims ja a Saelices, el cotxe en què viatjaven va patir un accident els detalls del qual proporciona l'il·lustrat d'Oliva: «Domingo mediodía en Villar de Cañas; el camino fue mui malo i llovió, pero mucho peor fue la tarde en que llegamos a Seis-lises ya de noche; yo me metí en el coche, [...] pero Miguel quiso ir a pie por no bolcar, i lo acertó; el coche i la silla encallaron a distancia del lugar como de las Hermitas a san Vicente; como estava obscuro perdimos la carretera i el tino. Miguel me llevaba de la mano, porque se veía mejor. Gracias a Dios, luego salimos al camino. La causa de llegar al entrar la noche fue el mal camino. Después huvo tempestad».

De Saelices a Tarancón el viatge ja va ser «feliz aunque frío». Des d'ací Maïans comunicava al seu germà que pensaven continuar la vesprada del dia de Sant Miquel cap a Madrid perquè els núvols «se recogían» i, en la seua opinió, semblava factible arribar al «destino con salud». Servisca aquesta llarga referència, al·lusiva a les dificultats pròpies de l'estació tardorenca, per concloure aquesta breu aproximació a les possibilitats que ofereix l'estudi sistemàtic de la correspondència en l'Espanya del segle XVIII. ■

1. M. BARRIENDOS i C. LLASAT, «El caso de la “anomalía Maldá” en la cuenca mediterránea occidental (1760-1800). Un ejemplo de fuerte variabilidad climática», en A. ALBEROLA i J. OLCINA (eds.), *Desastre natural, vida cotidiana y religiosidad popular en la España moderna y contemporánea*, Alacant: Publicacions de la Universitat d'Alacant, 2009, p. 253-286.

2. M. BARRIENDOS: «La climatología histórica en el marco geográfico de la antigua monarquía hispana», en *Scripta Nova. Revista Electrónica de Geografía y Ciencias Sociales*, nº 53, (1999). A. ALBEROLA ROMÁ, «La natura desfermada. Al voltant de manuscrits, impresos i imatges sobre desastres naturals en l'Espanya del segle XVIII», en A. ALBEROLA i J. OLCINA (eds.), *Desastre natural, vida cotidiana...*, p. 17-76. A. SIMON i P. VILA (ed.), *Cròniques del Rosselló, segles XVI-XVII*, Barcelona: 1998; X. TORRES I SANS, *Els llibres de famílies de pagès. Memòries de pagès, memòries de mas (segles XVI-XVIII)*. Girona: 2001; J. DANTÍ I RIU, «Un any en la vida d'un pagès»,

en M. À. PÉREZ SAMPER (coord.), *La vida quotidiana a través dels segles*, Barcelona: Pòrtic i Fundació Bosch i Gimpera, 2002, p. 177-191; M. A. MARTÍ ESCAYOL, «“Esto adviertes per la espariencia dels qui vindran”. Dietaris, percepció de desastre i gestió de risc natural», en A. ALBEROLA i J. OLCINA (eds.), *Desastre natural, vida cotidiana...*, p. 77-129.

3. A. ALBEROLA ROMÁ, «No puedo sujetar la pluma de puro frío, porque son extremados los yelos. El clima en la España de los reinados de Felipe V y Fernando VI a través de la correspondencia de algunos ilustrados», en *Investigaciones Geográficas*, núm. 49 (2009), p. 65-88.

4. A. ALBEROLA ROMÁ, *Quan la pluja no sap ploure. Sequeres i riudes al País Valencià en l'edat moderna*, València: Publicacions de la Universitat de València, 2010.

5. Podeu consultar-los tots en el meu treball «No puedo sostener la pluma de puro frío...».